

Tieteellinen elämä

”Virheellinen ymmärrys rekrytoinnin objektiivisuudesta uhkaa tiedettä.” Miten hieno otsikko! Suuria sanoja: ”virheellinen”, ”objektiivisuus”, ”uhkaa”, ”tiedettä”. Mitä on tapahtunut? Mitä kävi, sattuiiko pahasti? On tottakai ensinnäkin oltava iloinen siitä että joku oli valpas ja heräsi uhkaan – hyvänen aika – mitä olisikaan voinut tapahtua jos tätä uhkaa ei olisi huomattu. Mutta mikä se olikaan jota uhattiin? Tiede – no siinä olisikin menetetty tärkeä asia...

Kyse on hurjasta tilanteesta, joka kehittyi viime vuoden aikana. Viime vuonna, toukokuun 8. päivä Suomen Akatemia julkisti vastuullista tutkijanarviointia edistävän toimintasuunnitelmansa, joka julkaisijansa omien sanojen mukaan ”sisältää jo aiemmin tehtyjä konkreettisia toimenpiteitä, joiden avulla tutkimuksen arvioinnista tehdään oikeudenmukaisempaa, läpinäkyvämpää ja vaikuttavampaa”. Näin ilmaistuna kuulostaa siis hyvältä, vähintäänkin viattomalta. Vuosi myöhemmin, kuluva vuoden huhtikuussa, *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä suomalaisen tieteenfilosofian Batman ja Robin, Jaakko Kuorikoski ja Samuli Reijula painoivat kuitenkin punaista nappia: väärä ymmärrys uhkaa tiedettä! Kriittisen ja tieteenfilosofisen näkökulmansa veitsenteräviksi hioneet sankaritutkijat ovat toki oikeassa, Suomen Akatemian ruumiillistaman kehityskulun julkisivu ei ole niin harmiton ja yksinkertainen kuin miltä se vaikuttaa.

Kyseinen puheenvuoro (*Tieteessä tapahtuu* 2/25) on siksi tärkeää ja opettavaista luettavaa

kaikille akateemisesta instituutiosta kiinnostuneille ja sen puitteissa työskenteleville. On varmasti niin että juuri Akatemian julkistaman toimintasuunnitelman kaltaisten käytäntöjen ohjaamisen, säätelyn ja niiden takana olevan ajattelun avaaminen on vaikeaa. Kyse on laajemmasta kehityskulusta, jossa tieteen ja tutkimuksen maailmaan syötetään ohjausta ja säätelyä, joka on niin itsestään selvästi hyvältä vaikuttavaa, että vaikka kuinka tutkijoiden selkärankareaktiot ja heidän työpaikkojensa käytävillä kuultava jupina viestisivätkin muusta, vastaan on vaikea sanoa. Tietysti jotain on tehtävä, jotta tutkimuksen ja tutkijoiden arviointi olisi oikeudenmukaisempaa, läpinäkyvämpää ja vaikuttavampaa. Näitä arvoja uhkaavat voimat ovat kaikkien tiedossa: yhtäältä vanhoihin instituutioihin, erityisesti yliopistoon liittyy erinäisiä läpinäkymättömiä rakenteita, prosesseja ja vallankäyttöä, toisaalta uudet tavat järjestää yliopistojen hallinto tuovat mukanaan vastaansanomattomia taloudellisia ja yleisiä hallinnollisia intressejä ja käytäntöjä, jotka eivät toimi tieteen ja tutkimuksen maailmassa. Vaikka esimerkiksi tieteen etiikka tuo mukanaan mahdollisuuden avata, selvittää ja kehittää tutkimuksen instituutioiden ongelmakohtia, etiikka ei välttämättä ole kysymyksenasettelultaan ja oleuksiltaan sellainen ontologia, joka itsestään selvästi kävisi yhteen edes tieteen yleisen päämäärän, totuuden hakemisen kanssa.

Keino jolla Kuorikoski ja Reijula tämän solmun taidokkaasti avaavat, liittyy siihen kuinka

Suomen Akatemian nyt käytäntöönpanemat toimintatavat kyllä läpivalaisevat akateemisissa rekrytointiprosesseissa tapahtuvan vallankäytön, mutta samalla ”uhkaavat syrjäyttää tiedeyhteisön sisäisiä laadunvalvontamekanismeja”. Tätä kautta syntyy uhka, siis koko tiedettä kohtaava uhka, kuten otsikko pelottelee. Yksinkertaisesti ottaen toimintasuunnitelma pakottaa yliopistojen rekrytointiprosesseihin mallin, joka tulee tiedeyhteisön ulkopuolelta ja sellaisena se siis on kyllä yleinen, läpinäkyvä ja mahdollisimman hyvä, mutta juuri siksi että se mukaillee yleisiä työelämän ja yhteiskunnan toimijoiden arvioimisen käytäntöjä, se ei ymmärrä tiedeyhteisön sisäisiä lainalaisuuksia. Huomio on hyvä: vaikka vanhoihin instituutioihin liittyisikin vaikka min-kälaista suhmurointia, se ei tarkoita, etteikö instituutiossa olisi paljon viisautta, oikeudenmukaisuutta ja tieteen tapauksessa tietysti myös käytäntöjä joilla on aivan oleellinen ja hyvin toimiva osa tieteen ja tiedontuotannon järjestyksessä. Tätä sisäistä näkökulmaa ja ”hiljaista tietoa” ei voi murjoa näennäisen edistyneen nimissä ja heittää menemään.

Hälytysnappia painaneiden tutkijoiden alitysin ytimessä on ongelma, jonka he nimeävät ”HR-objektiivisuudeksi”. Tällä termillä he tarkoittavat sitä, että HR- eli human resources -näkökulma saa aseman, jossa sitä vähintäänkin juuri henkilöstöhallinnon ja -johtamisen piirissä pidetään objektiivisena. Tämä on se otsikon lupaama ”virheellinen ymmärrys”. Kuorikoski ja Reijula ovat molemmat tieteenfilosofisessa työssään tutkineet tiedontuotantoon kuuluvia kehävaikutuksia, joissa jokin tutkimuksellinen asetelma, oletus tai havainto vakiintuu vaikuttavaksi tosiasiaksi, hyvässä ja pahassa, ilman että tuo tosiasia jollain yksinkertaisella tavalla olisi maailmassa – esimerkkeinä käytetään usein diagnooseja, joiden määrittely saa aikaan sen, että niitä alkaa myös löytyä. Tästä näkökulmasta se, että jossain vain yksinkertaisesti olisi objektiivisuutta on aina virhe: sen tuottava kehämäinen prosessi on tällöin jäänyt huomaamatta. Näin syntyvä asiantuntijavalta on siten aina tieteenfilosofisen purkutyön esimerkillinen kohde. Vaikka Kuorikoski ja Reijula huomauttavatkin,

että toki akatemian linjaukset ovat vain säätelyä, joka sellaisenaan tuskin toteutuu, on kuitenkin olemassa ”vaara että jotkut ottavat tämän linjauksen tosissaan tai että valintatyöryhmiä hallinnoivat HR-asiantuntijat alkavat toden teolla valvoa sen toteutumista arviointikokouksissa”.

Tässä onkin jo paljon ajateltavaa. Jos nyt on niin että HR-objektiivisuuden analyysi nostaa näyttämölle hahmon, joka uhkaa tieteen toimintaa, niin tämä esiin ponnahtava toimija on kaikei vallon ja rakenteiden vaikutuksille umpiso-kea asiantuntija, joka kouhottaa läpinäkyvyyden puolesta. Mitä muuta tai keitä muita tällä näyttämöllä on? Ainakin siellä on marmorina ja kultaa, kaupunkien parhailla paikoilla pönöttäviä mahdollisia rakennuksia, ja näiden rakennusten aulojen vitriineissä kuin pyhäinjäännöksinä koeputkia ja vanhoja kirjoja, joissakin jopa muumioituja tiedemiehiä, kuten Jeremy Benthamin muumio University College Londonin aulassa. Näissä puitteissa viihtyy näyttämöllä klassisesti pukeutunut yliopistoväki, toki asemastaan vähän häpeissään, mutta sydämessään ylpeinä oikeudestaan olla siellä. Itse asiassa näyttämölle on tunkua, sillä jo vuosia sitten nopealiikkeiset talouselämän ja ylipäättään ajanmukaisen elämän osaajat ja valankäyttäjät pujahtivat paikalle ohi uneliaiden tieteilijöiden.

HR-objektiivisuus raivoo tässä näytöksessä tehokkaasti: ei, akateemisia asemia ei peritä mestareiden suosioon uiskentelemalla, täällä pitää saada aikaan mitattavissa olevia suorituksia itse, ja ei, tämä on tiedettä, ei mitään tutkimus- ja tuotekehitys-bisnestä, jossa sovellettavissa ja hyödynnettävissä olevat innovaatiot takaavat yhtään mitään. Yhtäkkiä onkin hiljaista: kun HR-asiantuntija poistuu lavalta seuraavalle työmaalleen, saneeraamaan, järjeistämään ja kehittämään, ei näy aluksi ketään. Mahtavat rakennuksetkin on otettu muuhun käyttöön, Think Cornereiksi tai Event Hubeiksi, parhaimmillaan muutettu tiedemuseoiksi. Mitä nyt tapahtuu, tässäkö tämä oli vai onko nyt väliaikatarjoilut? Mitä nyt – kukas tuo nyt on, millaisen hahmon Kuorikoski ja Reijula retuuttavat lavalle? Paikalle tulee puhisten tyyppi, kaksi tyyppiä, joilla on paljon asiaa: ”Merkittävä osa tiedeyhteisön

toiminnasta nojaa hiljaiseen tietoon, perinteesen ja jaettuun eetokseen hyvästä akateemisesta kansalaisuudesta.” Ahaa – tehokaksikkohan se itse siinä!

Mitä puheenvuorossa siis sanotaan? Ajatuksena on vastustaa Suomen Akatemian toimintasuunnitelman tekemää tulkintaa niin sanotun julkaisumetriikan asemasta. Kyseinen toimintasuunnitelma pyrkii selventämään tieteelliseen työn arviointiin syntynyttä epäselvyyttä koskien julkaisujen arvottamista: julkaisemisen mittauksen (kuten esimerkiksi kotimaisen julkaisufoorumin eli JUFO-luokituksen) ei alunperin pitänyt palvella muuta kuin tieteen rahoituksen ohjaamista, mutta sittemmin siitä on tullut tarkoituksensa vastaisesti yksittäisten tutkijoiden suoranainen työssä suoriutumisen numeraalisia mittareita tuottava koneisto. Siten uuden ohjeistuksen mukaan ”tutkijan tieteellisten saavutusten arvioinnissa ei tulisi huomioida esimerkiksi tieteellisten lehtien vaikuttavuuskertoimia, joiden tarkoitus on kuvata eri lehtien tieteellistä korkeatasoisuutta”, kuten kirjoittajat summaavat. Tämä on sinänsä siis oikein. Tiedettä uhkaava väärinymmärrys syntyy kuitenkin siinä, että kun ohjeistus näin ikään kuin jättää erityisesti rekrytointitilanteissa arvioimisen pelikentän avoimeksi, paikalle rynni HR-asiantuntija. Tällöin HR-objektiivisuus ottaa tilassa paikan, johon minkään tämäntyyppisen yksinkertaisen mittarin tai arvioijan ei pitäisi asettua.

Siten puheenvuoron mukaan näin on päässyt unohtumaan, että tieteessä on oma sisäinen järjestyksensä, joka ei kyllä voi kamppailla HR-objektiivisuutta vastaan jälkimmäisen määrittämällä termeillä, mutta siitä huolimatta tai juuri siksi ”julkaisupaikkojen statushierarkiat”, kuten kirjoittajat muotoilevat, ovat ”varsin objektiivisia ainakin siinä mielessä, että niistä vallitsee laaja yhteisymmärrys tiedeyhteisöissä”. Suomen Akatemian nyt määrittämässä maailmassa tämä käsitys on kuitenkin hankalassa asemassa, sillä nämä statukset eivät ole HR-objektiivisia. Kuten puheenvuoron kirjoittajatkin korostavat, ne ”syntyvät spontaanisti ja niitä ylläpitävät tiedeyhteisön sosiaaliset käytännöt ja verkostot”. Tässä tieteenfilosofikaksikko on tiukkana: tiedon

objektiivisuus ei ole tulosta mistään mekaniikasta vaan edellyttää yhteisiä standardeja, ikään kuin laboratorion käytäntöjä, jotka ovat kuitenkin epämuodollisia ja sellaisina tietyn läpinäkyvyyden ytimen omaavia. Yleisö pääsee taas hurraten mukaan, hyvä!

Tässä kohdassa tieteellisen elämän näytelmää alkaa kuitenkin kompurointi, ehkä kyse onkin tragediasta. Klassisesti tragedian logiikka on se, että tapahtumat käynnistyvät sankarin, siis antisankarin, ilmaantumisen keskelle aivan todellista ongelmaa, ja siitä että keskushahmo tekee onnettomasti tilanteesta hyperbolisen, siis liian nopean ja yksinkertaisen tulkinnan huomaamatta omaa osuuttaan tilanteessa. Tragedian tapahtumia liikuttaa siten sankarin toiminta, joka joutuu jatkuvasti lisäämään kierroksiaan siksi, että ratkaisu pakenee, kun sankarin oma toiminta uusintaa, muokkaa ja kärjistää alkuperäistä ongelmaa. Toiminnan vauhti ja raivo kiihtyy kiihtymistään, siihen pisteeseen asti, että ainakin katsojalle valkenee, että tässä kyydissä ei päästä sen selvemmille vesille. Vaikka traaginen kuljetus siis päättyykin johonkin muualle kuin mihin lippu oli ostettu, alkuperäisen tilanteen jäsennys on muuttunut ja katsojat voivat palata hengittelemään, ehkä pelkästään pöllämystyneinä, ehkä vähän vähemmän ahdistuneina.

Kyllä asiat siis tässäkin tapauksessa valkenevat. Kun puheenvuoron kirjoittajat sitten puolustavat tieteellistä perinnettä ja ”akateemisen kansalaisuuden jaettua eetosta”, he tulevat sanoneeksi että suomalaisessa kontekstissa sellaiset asiat kuin julkaisukanavien JUFO-luokitus ja tiedeyhteisön sisäinen konsensus vastaavat toisiaan. Toki näin jostakin näkökulmasta katsottuna onkin, mutta jos tämän puolestaan ”ottaa toisissaan” – kuten parjattu HR-objektiivinen asiantuntija omat mittarinsa – tuloksena on tilanne, jossa tiedeyhteisön konsensus ei sittenkään ole vailla ulkoisia ja institutionaalisia kiinnityksiä. Tätä vastaanhan puheenvuoro aluksi lähti kamppailemaan. Puheenvuoronsa lopuksi dynaaminen duo puhuikin jo ”tutkijayhteisön sisäisestä meritokratiasta” ja sen edistämisestä.

Kaiken huippu on, että he käyttävät sellaisia käsitteitä kuin ”hiljainen tieto”. Myötäkarvaan

lukien ajatus käy tietysti järkeen: tarkoituksena on sanoa, että tutkimuksen arvioinnissa on kun- nioitettava tieteen tekemisen käytäntöjen koko- naisuutta – sekä sen instituutioita että kaikkea muuta, mikä siihen kuuluu. Puheenvuorossa puhutaan ”jaetusta eetoksesta”, ”kansalaisuu- desta” ja siitä, mikä jää ”virallisten institutio- naalisten rakenteiden ulkopuolelle”. Näinhän se on. Mutta jos samalla annetaan ymmärtää, että nämä rakenteet käyvät yksiin vaikkapa JUFO- luokituksen kanssa ja että niistä vallitsee ”laaja yhteisymmärrys”, on pakko kysyä, eikö tällainen ”meritokratia” lähesty hyvin nopeasti sitä muo- toa, jota itse akateeminen instituutiokin on. Ja erityisesti jos sen puolesta puhuu tehokaksikko, joka itse on tämän instituution korkeimmissa valta-asemissa. Silloin hiljainen tietokin taitaa olla aika kovalla, itse asiassa ihan instituution voimalla karjuttua tietoa.

Tämän sankarillisen lentonäytöksen jälkeen, koneen vielä pomppiessa kiitoradalla, voi olla itse asiassa ihan hyvä ajatus katsahtaa uusin sil- min Suomen Akatemian toimintasuunnitelmaa ja sen muotoiluja. Sen kieli voi hirvittää, mutta siitä tehtävän analyysin näkökulmat ja käsit- teet täytyy miettiä uudelleen. Kannattaa katsoa: ”Vastuullisen tutkijanarvioinnin ohjausryhmän nimittämä työryhmä on laatinut luonnoksen yksittäisen tutkijan monimuotoiseen arvioin- tiin suunnatusta FIN-CAM (Finnish Career Assessment Matrix) -arviointityökalusta. FIN- CAM on kansallinen arviointityökalu, jonka tar- koituksena on mahdollistaa yksittäisen tutkijan työn monimuotoisten osa-alueiden, ansioiden ja osaamisen kattava, systemaattinen ja läpinä- kyvä tarkastelu erilaisissa arviointitilanteissa. Kenenkään ei kuitenkaan odoteta menestyvän kaikilla osa-alueilla samanaikaisesti.” ■